

képviselőit is, hasonlóan alapos, meggondolkodtató munkákra. A szerbhorvát–magyar nyelvi kapcsolatok „szavai” feltámadtak, közös történelemről beszélnek. Higgyük azt, hogy e közös történelem a kézenfekvő tanulságok levonására fog készíteni!

Krleža és Németh László jegyében

LŐKÖS ISTVÁN: MAGYAR ÉS DÉLSZLÁV IRODALMI
TANULMÁNYOK

Bizonyára szokatlannak tűnik, ha egy irodalmi tanulmányokat tartalmazó kötetet kétszereplős munkának nevezünk. S különösen szokatlannak, ha a kötet tanulmányai több évszázad irodalmi jelenségeit vizsgálják, s közben számos, egymástól különböző szakterület problémáit is érintik — kezdve a kelet-európai petrarkizmus horvát változatától a mai jugoszláviai magyar irodalomig, s egészen a jugoszláviai irodalom műfaji kérdéseiig. Irodalmi portrét is tucatnyit találunk Lőkös István könyvében — s mégis aligha tévedünk, ha azt mondjuk: ennek a könyvnek két szereplője van: Miroslav Krleža és Németh László.

Mindennek belátásához azt is tudnunk kell, hogy a kritikus, az irodalomtörténész is folyton saját regényét — pontosabban — saját gondolkodásának regényét írja. Miként az író szüntelenül visszatér az őt uraló világ motívumaihoz, úgy járja körül az irodalomtörténész, a kritikus újabb és újabb tanulmányban az őt elindító élményből kinövő elágazásokat. S miközben ezeket vizsgálja, visszatekint magára az útnak indító élményre is, hogy immáron azt is a maga történetiségében, valós összefüggéseiben lássa.

Lőkös István tanulmánykötetét olvasva nem nehéz megtalálnunk azt a magot, amelyből irodalomtörténeti-kritikusi munkássága kinőtt. Mindenképpen szólnunk kell szülővárosa, Eger kulturális örökségének élményéről. Eger, miképpen Lőkös is mondja, a felvilágosodás kori magyar művelődés egyik központja volt — abban az időben pedig jelentős számú szerb származású lakosa is volt a városnak. A másik élmény már a szellemé. Lőkös tanulmányaiban folyton visszatér Németh Lászlónak ahhoz a három írásához, amelyben Németh a szerb és a horvát irodalom egy-egy jelentős írójával foglalkozott. Az egyik írás a Krleža Adyról címet viseli, egy másikban Németh Krleža Glembayak című drámatrilógiájáról ír. „Mialatt olvastam — írja Németh —, a magyar s nemcsak a magyar: a cseh, lengyel, osztrák Glembayakra kellett gondolnom. Mindaz, ami az utóbbi időkben foglalkoztatott: asszimiláció, a színmagyarság kisebbségi helyzete, egy nagy irodalom kicsiny tömlőce, tudományunk ferdesége, földkérdés: egyetlen szóba futott össze: Glembayak. A monarchia: a magyarságból és a magyarság ellen is kitermelt egy csomó Glembayt, s ezek itt vannak, a glembayizmus tovább él bennük, ha a császárság meg is bukott. Magyar vezetőréteg és nép viszonya azért más, mint a franciáé vagy a németé, mert ez is Glembay-föld.” Németh László harmincas években meghirdetett, a közös kelet-európai sorsot vállaló programjának a szellem területén nem kis hozadéka lett. Ennek kell tekintenünk azt is, hogy Lőkös István figyelme, érdeklődése — Németh László kelet-európai programjának ismeretében — Miroslav Krleža hatalmas életműve felé fordult. Nem

lehet véletlen ez sem, hiszen Lőkös mindig a kelet-európaiság közös jegyeit keresi. s tudjuk, Krleža élete, munkássága számos ponton érintkezik a magyar történelemmel, a huszadik századi magyar valósággal. S itt nem elég csupán a monarchiában játszódó, Zászlók című regényére utalni. Krleža életművének számos olyan pontja van, amely valamilyen módon kapcsolódik a huszadik századi magyar irodalom által felvetett kérdésekhez. Ezzel kapcsolatban találóan mondja Spiró György: „Krleža politikai elképzelései nagyon hasonlítottak a magyar baloldal elképzeléseihez, indulatát Szabó Dezső-inék mondhatjuk, változékonyágát és öregkorára kialakult filozófiáját pedig Déry Tiboréval vethetjük össze. Tájékozottsága és esszéíró hajlama megfelel Németh Lászlóénak.” Minket azonban természetesen nemcsak a közös, kelet-európai vonások érdekelnek, hanem az a bizonyos, Krleža által emlegetett „harmadik komponens” is, amely a keleti és a nyugati hatások mellett a sajátos jugoszláviai vonásokra utal.

Lőkös Istvánnak a jugoszláviai kultúra sajátosságaival kapcsolatban is van mondanivalója. Egyik tanulmánya (*A jugoszláviai szocialista irodalom a két világháború között*) Krleža két világháború közötti útját is követi. Jellemzi az általa szerkesztett lapokat, s részletesen szól a Krleža és az úgynevezett szociális irodalom képviselői között lezajlott vitákról. A szociális irodalom mozgalma sajátos jugoszláviai képződmény, mi baloldalt mondanánk helyette, hozzátéve, hogy nálunk a két világháború között a baloldali írók nem tömörültek egységes irodalmi követelményeket elfogadó mozgalommá. A szociális irodalom képviselői 1930-tól támadták Krležát — azt az író, aki a jugoszláviai írók közül az elsők között fordult a szocializmus felé. A vita során Krleža saját művészetfelfogását is kifejtette, ez azonban csak elmérgesítette a vitát. A sematizmus képviselőiben megszólalók újabb rohama után végül Tito is állást foglalt a kérdésben, s bírálta Krležát. Hasonlóan éles — és nyilvánosság előtt lezajló — vitát nem ismerünk a hazai irodalomtörténetből, talán csak a József Attila körüli csatározásokat említhetjük analógiaként. Mindez természetesen jelzi azokat a sajátos körülményeket is, amelyek közepette Krleža élt és alkotott.

Az eddig elmondottak után talán meglepő lesz az a kijelentésünk, hogy a kötet legtöbb tanulmánya *nem* Németh Lászlóval és Miroslav Krležával foglalkozik. Németh neve leginkább *A jugoszláviai népek irodalmának fogadtatása Magyarországon 1945-től napjainkig* című, közel százoldalas tanulmányban említődik. Lőkös itt pontos elemzését adja a kelet-európai irodalmak felé forduló Németh László programjának, s ami a legfontosabb; a magyar irodalomtörténet összefüggéseibe ágyazza ezt a programot. Mert valóban elgondolkodtató: míg Balassi költészetére termékenyítő hatást gyakorolt a délszláv verselés ismerete, s Zrínyi művére is hatottak a szigetvári ostromról szóló krónikák, addig a későbbiekben alig-alig lelhető meg a délszláv irodalmak recepciójának ilyen típusú példái. Lőkös meggyőzően bizonyítja: „a szerb és horvát irodalomnak a romantika korában még az esztétikai értékteremtés jelentősen motíváló magyar recepcióját egy évszázados pangás követte.” Ezen csak Németh programjának meghirdetése változtatott, hiszen ezt követően számos, ide kapcsolódó könyv, tanulmány jelent meg. Úgy tűnik, mindehhez azonban kedvező politikai feltételek is szükségeltettek, hiszen 1945—1949 között kétszer annyi szerbhorvát nyelvű könyvet fordítottak le magyarra, mint 1900 és 1945 között, míg 1949-ben egyetlen jugoszláv szerző műve sem jelent meg Magyarországon könyv alakban... S ahogy Németh, úgy Krleža sem csupán a róla írt tanulmányokkal központi szereplője ennek a könyvnek, ha-

nem a rá való hivatkozásokkal, utalásokkal. Krležáról — a már említett tanulmány mellett — három írást olvashatunk, ezek közül a legjelentősebbnek a *Krleža Glembay-ciklusának magyar élményanyagáról* címűt tartjuk. Műhelytanulmány ez: az egyes művek életrajzi megközelítésének eredményességét bizonyítja vele Lőkös, miközben a Krleža-életrajzhoz is adalékokat szolgáltat. Újabb, összegző Krleža-tanulmánya minden bizonnyal szétfeszítette volna ennek a könyvnek a kereteit. Az utalások azonban a kötet szinte valamennyi írását Krleža nevéhez kapcsolják. Érthető is ez, hiszen Krleža hatalmas műve ránőtt a horvát kultúrára, „póttévekenységei”, kultúrateremtő törekvései révén a horvát kultúra egészével kapcsolatot tartott. Krleža például Anton Gustav Matost, a nálunk alig ismert horvát költőt Adyval rokonította, ez indítja Lőköst arra, hogy a „kelet-európai szimbolizmus horvát mesterének” költői-írói arcélét megrajzolja. (Lőkös az Ady—Matoš-versek paralellizmusait is számba veszi.) Másutt Ady kapcsán teszi fel Lőkös a kérdést: vajon ez a sokak által tisztelt lírikus, akiről az egykori történelmi Magyarország nemzetiségi létformáját ismerő méltatói meleg hangon nyilatkoztak, hatott-e s milyen mértékben a szerb, a horvát, a szlovák, vagy éppen a román irodalomra?

Számunka éppenséggel a Lőkös István választotta nézőpont teszi izgalmassá ezt a tanulmánykötetet. Lőkös a felvilágosodás kori magyar irodalom tudós kutatója, jó ismerője a századelő magyar irodalmának és a népi írók munkásságának. Kérdései mégsem a tudományból, sokkalta inkább az irodalomból fakadnak: az irodalom jelenségeit Németh László és Krleža gondolkodásának jegyében vizsgálja. Szerepvállalása ezért is lehet többirányú, a szaktanulmányok mellett tájékoztató írásokra is vállalkozik. Az utóbbi években többször is az ő beszámolóiból szerezhettünk tudomást a jugoszláviai művészeti élet változásairól, vitáiról. Azt is természetesnek kell tartanunk, hogy ma már — többek között éppen Lőkös István írásainak jóvoltából — több közös vonását tudjuk elsorolni a kelet-európai irodalmaknak, mint ahogy az Németh László vagy Krleža írásaiban megfogalmazódott. Így is van ez rendjén: az írói kihívásokra szakembereknek, tudósoknak kell felelniük. Lőkös István munkássága — s így mostani tanulmánykötete is — segítségünkre van abban, hogy felismerjük az irodalmunk fejlődésében megmutatkozó kelet-európai vonásokat és a sajátosan magyar jelenségeket... (*Szépirodalmi.*)

FÜZI LÁSZLÓ